

El Dokuması Halıcılıkta Bitkisel Boya Kullanımının Önemi

Mustafa ARLI

Prof. Dr.

Nuran KAYABAŞI, Feryal ILGAZ

Araş. Görevlileri

Ankara Üniv. Ziraat Fak. Ev Ekonomisi Yük. Ok.

Tekstilin başka alanlarında değerlendirilme imkanı pek olmayan kaba ve karışık yapağlarımızın değerlendirilmesi açısından el dokusu halıcılığın, ülkemizde ayrı bir önemi vardır. El dokuması halıcılıkta kullanılan yün ipliğinin bitkisel boya- larla boyanması, bu halılara iç ve dış pazarlarda aranılan bir özellik kazandırmaktadır. Bu nedenle son yıllarda yurdumuzda dar ve gerek olarak yapılan boyama işlemlerinin genişletilmesine ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürmektedir.

Bu çalışmada el dokuması halıcılıkta kullanılan boya bitkileri, boyama yöntemleri ve bitkisel boyaların ülkemiz açısından önemi üzerinde durulacaktır.

THE IMPORTANCE OF VEGETABLE DYESTUFF IN HAND - WOVEN CARPETS

Handweaving of carpets has a great importance in Turkey, regarding the utilisation of the great rough and mixed fleece which cannot be generally used in the other fields of the textiles. Dying of the wool yarn, used in hand woven carpets, with vegetable dyes tuff causes these carpets to gain a demanded feature in the internal and foreign markets. For this reason, in recent years, the studies are carried out on the extension and development of the dying procedures which are practised locally or nationally.

In this paper, the importance of those plants, dying methods and vegetable dyestuff used in the handweaving of carpets are discussed.

1. GİRİŞ

El dokuması halıcılıkla bir ata sanatı olarak ülkemizde eskiden beri uğraşılmaktadır. Türkiye'de Hereke, İzmir, Uşak, Konya, Göller Bölgesi, Nevşehir, Kayseri, Erzurum, Sivas, Antalya gibi yörelerimizde binlerce aile bu sanatla uğraşmakta ve geçimini sağlamaktadır. Yurdumuzda üretilen binlerce ton yapağının büyük bir kısmı el dokusu halıcılıkta kullanılmakta ve değerlendirilmektedir. Bu durum tekstilin başka alanlarında değerlendirme imkanı olmayan kaba karışık yapağlarımızın işe yaraması açısından el dokuması halıcılığa ayrı bir önem kazandırmaktadır.

El dokuması halıcılıkta kullanılan yün ip-liğinin bitkisel boya- larla boyanması bu halılara iç ve dış pazarlarda aranılan bir özellik kazandırmaktadır. Bu nedenle son yıllarda yurdumuzda dar ve yerel olarak yapılan boyama işlerinin genişletilmesine ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürmektedir.

Bitkisel boya- larla yün boyama Türklerin tarihinde çok eski ve köklü bir zanaat olmakla kalmamış, daima halıcılık, kilimcilik, yazmacılık, mekikli dokumacılık, keçecilik vb. gibi el sanatları ile bir bütün olarak ele alınmış, ileri düzeyde uğraşılmış ve uygulanmıştır.

Osmanlılar zamanında Bursa, Edirne, İstanbul, Tokat, Kayseri ve Konya gibi merkezler boyacılık zanaatının çok gelişmiş olduğu yerlerdi. Bu merkezlerden başka yerel olarak Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde boyacılık yapılır ve özel olarak boya bitkilerinin tarımı ile uğraşıldı [Arlı, 1984].

Tarımı yapılan bu boya bitkilerinden kök boyanın özellikle Ortaçağda yurdumuzda geniş ölçüde kültürü yapılmakta ve boya amacıyla yetiştirilmekteydi. 1700'lü yıllarda Türkiye, dünya kök boya (*Rubia tinctorum*) ihtiyacının üçte ikisini karşılamaktaydı [Eşberk ve Köşker 1945].

Yine aynı şekilde Cehri (*Rhamus tinctoria*) nin batmanı, o zamanın parası ile bir altına kadar alıcı bulduğundan halk arasında "altın ağacı" adıyla bilinmekte ve Türkiye'nin hemen her yerinde yetişen bu bitkinin meyveleri özellikle Almanya ve Fransa'ya satılmaktaydı [Eşberk ve Harmancıoğlu 1953].

18. Yüzyıl başlarında sentetik boya- ların bulunmasıyla bitkisel boya- ların tekstilde kullanılması